

דברי שי"ח

במשנתם של רבותינו

רבינו שד התורה

מרו הגר"ח קניבסקי שליט"א

בעניני

חג הפסח

ניסן ה'תשע"ד

דברי שי"ח

במשנתם של רבותינו

רבינו שד התורה

מדרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בעניני

חג הפסח

ניסן ה'תשע"ד

יו"ל ע"י מכון
דברי שי"ח
להפצת דברי רבינו שר התורה
מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א



כתובת המכון:
יהודה הנשיא 52 בני ברק
פלאפון: 057-3145900
פקס: 077-2092005
כתובת מייל:
0573145900@okmail.co.il



לקבלת הגליון "דברי שי"ח"
היוצא לאור מדי שבוע
ניתן לפנות למכון

ניתן להשיג את החוברות מחידושי רבינו שליט"א
היוצאים לאור ע"י מכון "דברי שי"ח"

- דברי שי"ח א - מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל
דברי שי"ח ב - בעניני חג הסוכות וכן דברי חיזוק
ומעשים לזכרה של הרבנית ע"ה
דברי שי"ח ג - מרן בעל החזון איש זצוק"ל
דברי שי"ח ד - בעניני ברית מילה
דברי שי"ח ה - בעניני חנוכה

דבר העורך

שנינו בתוספתא סוף פרק ח', חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה אפילו בינו לבין בנו אפילו בינו לבין עצמו אפילו בינו לבין תלמידו. ושמענו מרבינו מרן הגר"ח שליט"א כי לפי מה שמצוי שבגמר עריכת ליל הסדר בעל הבית ושאר המסובים עייפים מאוד, הרי הדבר נחשב כאילו חטפתו שינה, שבאופן זה הוא פטור.

אכן, עדיין "עד שתחטפנו שינה" יש הרבה פנאי וזמן רב לכל אחד ללמוד וללמד לבני ביתו בהלכות הפסח ויציאת מצרים, ולכן אספנו כאן מתורתו של רבינו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, פירושים ופנינים על סדר הגדה של פסח וכן קיבצנו הלכות והנהגות בנושאי חמץ ומצה, בדיקת חמץ, ליל הסדר ועוד. ונודה מאוד לכל התורמים בגוף ובממון להוצאת הקונטרס במתכונתו, ונברך כי נזכה עוד השנה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים בבית הבחירה שייבנה בב"א.

יצחק גולדשטוף

תוכן הענינים

הנהגות מרן בעל החזון אי"ש זצ"ל	ה
ביאורים ופנינים מרבינו שליט"א	ז
הנהגות רבינו שליט"א בענין יו"ט וליל הסדר	טז
שו"ת מרבינו שליט"א בעניני חג הפסח	יח
מעשים והנהגות מרבינו שליט"א	כג

לעילוי נשמת

אאמו"ר רבי דניאל ב"ר חיים זאב ז"ל

מנובהרדוק

נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ

נדבת בנו

עו"ד צפריר אוסטשינסקי הי"ו



הנהגות מרן החזו"א זצוק"ל בימי חול המועד

מפנקסו של רבינו שליט"א

מה שרשם בכתב ידו מהנהגות רבו מרן החזון איש זצ"ל

- א. שמעתי שבמלאכה בחוה"מ החמיר טובא ואמר מפני שהעם מזלזלין בזה צריך להחמיר עליהן (ועי' עירובין ו' א' וחולין ק"י א').
- ב. העידו שנזהר בחוה"מ שלא ליטול ידיו על זרעים (דהוי כמשקה כמ"ש סי' של"ו ס"ג והשקאה אסור בחוה"מ כמבואר בסי' תקל"ו).
- ג. מה שאמר שלא לשטוף הרצפה רק לכבוד שבת קרוב לודאי שאמר זה על תשעת הימים ולא על חוה"מ (ועי' בס' מנחת יו"ט סי' ק"ד סק"ב בשם הגר"ש מוילנא ז"ל).
- ד. כתב חידו"ת בחוה"מ בלי שינוי (עי' מ"ב סי' תקמ"ח סקמ"ז).
- ה. העידו שצוה לחתום בטלגמרה בלי שינוי בחוה"מ משום שיכול להיות פקו"נ (ועי' או"ח סי' תקמ"ה ס"ז, ועי' שבת קט"ז ב' תד"ה וכ"ש).
- ו. לעשות פוטוגרפא (דהיינו תמונות) בחוה"מ אסור (רמ"ג, דהוי ככתיבה וצביעה).
- ז. שאלתי אם מותר לצחצח נעלים בחוה"מ במשחה אם יש חשש חמץ והשיב חשש חמץ אין כאן (כנראה מפני שנפסל לאכילה) אבל יש כאן חשש מלאכה בחוה"מ (דהוי צובע ומעבד כמ"ש המ"ב סי' שכ"ז סק"ב).
- ח. נזהר מהוצאה שלא לצורך בחוה"מ ואמר לי הטעם שלא נתברר איזה מלאכות אסור בחוה"מ (וכ"ה בתשו' עמודי אור סי' ל"ה דהוצאה שלא לצורך אסור

בחוה"מ, ועי' לשון החזו"א באו"ח סי' קל"ה בהערות על מו"ק ד"ה רא"ש, ועי' מ"ב סי' תרס"ב סק"ה דמשמע שאין בחוה"מ איסור הוצאה).

ט. לא הי' מקפל טליתו בחוה"מ (רמ"ג, ועי' בלקט יושר עמוד ק"ו ואינו קופל טליתו בחוה"מ דהוי תיקון כלי).

י. מרן קנה תפילין עבור א' והתנה עמו שישלם לו כל חודש קצת וכשהביא לו המעות בחוה"מ לא רצה לקבל ואמר שאין פורעין חוב בחוה"מ (הר"ש יוזוק ז"ל ועי' באו"ח סי' תקל"ט ס"ג).

יא. א' שעובד אצל יהודי וא"ל שאם לא יעבוד בחוה"מ יפטר אותו מעבודתו לא רצה מרן להתיר לו משום דבר האבד (ר"ג נדל נ"י, ואפשר דהוא למגדר מילתא משום דהישראל רשע הוא).

(אגרות וכתבים דרך אמונה)

ביאורים ופנינים מרבינו שליט"א

קדש ורחץ וכו'

סימני הסדר תוקנו על ידי הראשונים ז"ל (עי' מחזור ויטרי הלכות פסח סי' ס"ה). והם תיקנו לומר את הפרטים שנוהגים משך הסדר כגון קידוש ואח"כ רחיצת הידיים, ותיקנו את הסימנים כדי שידעו מה להקדים ומה לאחר ולעשות כל דבר במקומו. ולכן, דבר הנוהג כל שעת הסדר, כגון ד' כוסות, לא הזכירו בסימנים (דהזכירו רק מה שיש לנהוג עכשיו כמו מגיד רחצה וכו'). וזה גם הטעם שלא נאמר הסיבה, כי נוהג בכל הסדר (שמענו מרבו).

ומה שבכלל תקנו סימנים, קדש, ורחץ, כרפס וכו', יש לומר כיון שבליל הסדר יש כל כך הרבה מצוות מצה מרור וחרוסת וכרפס ואפיקומן ועוד, ויש לכל דבר פרטים, כגון שלכרפס יש ליטול ידים תחילה, תיקנו לעשות סימנים שיזכרו את הכל ולא יטעו (וכן הוא בספר הפרדס הלכות פסח עמוד נ"ה ומחזור ויטרי, פסח סי' צ"ה).

בענין בן אצל אביו בעי הסיבה

איתא בגמ' דף ק"ח ע"א "בן אצל אביו בעי הסיבה איבעיא להו תלמיד אצל רבו מאי ת"ל דאמר אביו כי הוינן בי מר זגין אברכי דהדדי כי אתינן לבי רב יוסף אמר לן לא צריכתו מורא רבך כמורא שמים" וכו' ובמשנ"ב סי' תע"ב סק"ד כ' דאף שהבן חייב בכבודו ובמוראו וכ"ש אם הוא רבו מ"מ צריך הסיבה דמסתמא אב מחיל לבניה ובשעה"צ אות י"ח הביא דכ"כ בשאלתות פ' צו וכל בו ואבודרהם ומבואר לכא' דהיכא שהאב אומר במפורש שלא מוחל אין לבן להסב (ועי' בזה בהעמק שאלה, ובחק יעקב סי' תע"ב סק"ט, ובפמ"ג במשנ"ז סק"ד), והגרא"ו זצ"ל בקובץ הערות סי' י"ז אות ב' כתב וזת"ד "ובהא דבן אצל אביו חייב בהסיבה ותלמיד אצל רבו אינו חייב כתבו הטעם משום דסתם אב מחיל ליקריה גבי בנו אבל אם אינו מוחל אסור לבן להסב, וקשה מ"ש היסיבה מכל המצות דאפילו מצוה דרבנן אינה נדחת מפני כיבוד אב ואי נימא דהסיבה הוי

קלון לאביו וזה לא הותר בשביל מצוה א"כ לא מהניא מחילת האב כמ"ש בשו"ת הריב"ש (סי' ר"כ) בשם הראב"ד דדוקא כיבוד האב ניתן למחילה ולא בזיונו" עכ"ד.

והצעתי הקו' הנ"ל קמיה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ואמר מרן שליט"א דראשית כל צריך לידע אם מצות הסיבה היא מדאורייתא או מדרבנן ויתכן שזה מדרבנן ושאלתי למרן שליט"א דאם זה דרבנן אז מצוה דרבנן נדחה מפני כיבוד אב, ואמר מרן שליט"א דלא זה הפשט אלא הפשט הוא דמצות הסיבה הוא במי שרגיל להסב אבל מי שלא רגיל הוא לא מחויב להסב ולכן עבד אצל רבו לא מחויב להסב כי הוא לא רגיל אף פעם להסב וא"כ הדין כך שהוא לא מחויב. ולא שפטור מלהסיב משום כבוד אביו. ושאלתי למרן שליט"א דבשו"ע סי' תע"ב סעי' ו' כ' "השמש צריך הסיבה" ובמשנ"ב סק"ט כ' שצריך להסיב אפילו בפני אדונו ואע"פ שהוא תמיד משועבד להתעסק בצרכי הבית מ"מ מחויב הוא להראות חירות בליל פסח ולאכול עכ"פ כזית מצה וכזית אפיקומן וד' כוסות בהסיבה עייש"ד ומבואר שאף שבכל השנה אין רגיל להסב מ"מ מחויב בפסח, ואמר מרן שליט"א לחלק דעל השמש לא מקפידים אם הוא מיסב בפני בעה"ב או לאו ואם ירצה הוא יכול להסב ומה שאינו מיסב הוא משום שאין לו זמן משום שטרוד בסעודה ולא יכול להסיב ומשא"כ עבד דהוא משום כבוד רבו ואף פעם לא מיסב לכן אף בליל פסח אינו מחויב להסב.

ואמרתי למרן שליט"א שבנו הגאון ר' אברהם ישעיהו שליט"א עורר בזה דאם מי שאינו רגיל בכל השנה להסב לא מחויב גם בליל הסדר להסב א"כ בזה"ז שאין רגילים לאכול כלל בהסיבה לא יתחייבו גם בליל פסח, ואמר מרן שליט"א דכיון שכבר חז"ל קבעו להסב לכן לא בטל הדין, אבל באדם שאף פעם לא מיסב בזה לא חייב בהסיבה מעיקרא.

הסבת נשים בבית רבותינו

כתב ברמ"א סימן תע"ב ס"ד וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות אך לא נהגו להסב כי סמכו על דברי ראב"ה דכתב דבזמן הזה אין להסב. אמנם מרן הקהילות יעקב זי"ע הורה בביתו למעשה שנשים כן מסיבות וכן מורה אחריו

רבינו בביתו, ואמר משום שהיום הבעל אינו מקפיד על האשה אם תיסיב ולכן צריכות להסב. ונשאל רבינו אם גם שאינן נשואות מסיבות, והשיב כי גם הם יסבו, אבל קטנות אין צריכות.

ובזימנא חדא נשאל רבינו, מאמתי נקראו הנשים חשובות שהיו צריכות להסב, והשיב (בבדיחותא): דאפשר שנקראו כן מההיא שעתא שרבינו גרשום ז"ל גזר בחרם שלא לישא ב' נשים. והוסיף דלכן דווקא הרמ"א כתב וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות, אבל מרן המחבר לא הזכיר כיון שהספרדים לא קיבלו על עצמם חרם דרבינו גרשום (עי' שו"ע אבהע"ז סי' ס"א ס"י), וא"כ אין הם חשובות לענין הסיבה, ולפ"ז בני ספרד לא שייך אצלם שנשים יסבו, אך אמנם בכף החיים כתב שאדרבה בני ספרד מנהג נשים להסב (מא' התלמידים ששמע מרבינו).

ארבע כוסות

על שתיית ארבעה כוסות לא תיקנו חז"ל לשאול מה נשתנה [אע"ג דגם על מילי דרבנן תיקנו לשאול שהרי מרור בזה"ז דרבנן וגם הטיבול הוא דרבנן וכן ההסיבה היא מדרבנן לדעת ר"ה פ], וי"ל הטעם, דשתיית היין לא חשיב שינוי כ"כ דגם בשאר סעודות שבת וי"ט בשאר ימות השנה מקדשים על היין, ודעת הרמב"ם בפ"ל מהלכות שבת ה"ט דגם סעודה שלישית יש לקבוע על היין [וגם בזמניהם היו רגילים יותר בשתיית יין עיין כתובות ח' ב'] ולכן אף דבשאר סעודות בימות השנה אין ד' כוסות, מ"מ תו לא חשיב שינוי כ"כ ולא תיקנו לשאול על זה.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו'

נשאל רבינו מדוע לא מזכירים בקושיות הלילה את השינוי שבילילה הזה שותים ארבע כוסות מה שבכל הלילות אין עושים כן, ואין לומר משום שארבע כוסות דרבנן והתנא לא מזכיר שינויים שהם מדרבנן, דהלא הטיבול הוא גם דרבנן, וגם מרור בזמן הזה דרבנן כמו שכתב במשנה ברורה (סי' תע"ג ס"ק ל"ג), וההסיבה לרוב הפוסקים גם דרבנן. ותירץ שכיון שבכל שבת וי"ט רגילים לשתות יין, ואע"פ שלא ארבע כוסות, מ"מ הלא שותים בקידוש ביום ובלילה

ובהבדלה, שוב אין שתיית היין שינוי גדול כל כך משאר שבתות השנה, וגם שהם היו רגילים יותר בשתיית היין (גם בסעודה שאינה של מצוה עי' כתובות ח' ב'), ובפרט לדעת הרמב"ם (פ"ל משבת ה"ט) דגם בסעודה ג' יש לשתות יין, ואעפ"י שכאן בסעודה אחת שותים ארבע כוסות מכל מקום עצם השתיה אינה חידוש כל כך.

"שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין הלילה הזה כולנו מסובין"

ולכא' יל"ע בל' "כולנו מסובין" דהרי בגמ' דף ק"ח ע"א מבואר דאשה אצל בעלה לא בעיא הסיבה, וכן תלמיד אצל רבו אין מיסב, ואמר מרן שליט"א ליישב דכולנו קאי אאנשים, ושוב שאלתי שהרי באנשים לא כולם מסבים דהרי תלמיד אצל רבו לא מיסב ואמר מרן שליט"א שלא תמיד יש תלמיד, ובס' שיח התורה שאלה שכ"ה הביא שמרן שליט"א השיבו על השאלה הנ"ל שהכוונה כולנו מסובים על רובם.

הא לחמא עניא וכו', כל דצריך ייתי ויפסח.

אין לפרש דקאי על הקרבן פסח שהרי אין הפסח נאכל אלא למנויו, אלא דמירי בזה"ז שאין לנו ק"פ וקאמר ייתי ויפסח שיעשה את חג הפסח באכילה ושת', וקאמר השתא הכא ואוכל להזמינו אבל לשנה הבאה בארעא דישראל ולא אוכל אז להזמינו דאין הפסח נאכל אלא למינויו וקאמר וכ"ת מה יעשו אז העניים שלא הזמינו מעי"ט ולא שחטו עליהן הפסח ע"ז קאמר השתא עבדי אבל לשנה הבאה בני חורין ויהיו כולן עשירים ולא יצטרכו לכך שאחרים יזמינו.

השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל וכו'.

נוסח ההגדה ניתקן בגולה ולכן תיקנו לומר הא לחמא וכו' בלשון ארמי שזה היה שפתם כדי שהכל יבינו מה שמכריז כל דכפין וכו' כל דצריך וכו' [ועמש"כ באבודרהם], ולזה גם תיקנו הלשון לשנה הבאה בארעא דישראל, אבל גם בני ארץ ישראל אומרים נוסח זה דהתפילה היא שנהי' בארץ ישראל ע"י הגאולה השלימה ובנין ביהמ"ק וכדמסיים לשנה הבאה בני חורין שלא יהיה שעבוד מלכיות. וזה גם הכונה במ"ש לשנה הבאה בירושלים.

היאך יצא ר"א מביתו ברגל

"מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית" והנה בגמ' סנהדרין דף ל"ב ע"ב אי' "ת"ר צדק צדק תרדף הלך אחר חכמים לשיבה אחר ר' אליעזר ללוד וכו' אחר רבי עקיבא לבני ברק" וכו' ובהגהות מהר"ץ חיו"ת שם כ' להקשות דכיון שמקומו של ר"א היה בלוד היאך הלך בחג המצות לבני ברק והרי בגמ' סוכה דף כ"ז ע"א ר"א עצמו אמר "משבח אני את העצלנים שאין יוצאין מבתיהן ברגל דכתיב ושמחת אתה וביתך" ובגמ' בסוכה שם אי' "ת"ר מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון בסוכתו של יוחנן ברבי אלעאי בקיסרי וכו' והאמר ר' אליעזר משבח אני את העצלנים שאין יוצאין מבתיהן ברגל שבת הוא"י הרי דאי לאו דשבת הוא, א"א לומר שר' אליעזר הניח את ביתו ברגל והלך דהרי הוא שיבח את העצלנים, וא"כ היאך הלך בחג המצות לב"ב, והשאר הקו' בצע"ג.

ומו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לן דיש לתרץ קו' המהרצ"ח ע"פ מה שראה כתוב (ואינו זוכר היכן) דלכאורה מה פתאום באו כולם לעשות את הסדר אצל רבי עקיבא וכתוב שמכיון שהיה זה שעת השמד וכולם ברחו מבתיהם לכן באו אצל ר"ע וגם ר"א ברח מלוד ולפ"ז את"ש.

בהא דהזכירו את ר"ע לפני ר"ט

עוד שם "מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסובין בבני ברק" וכו' יל"ע אמאי הזכירו את ר' עקיבא לפני ר' טרפון והרי בגמ' כתובות דף פ"ד ע"ב משמע דר"ט היה רבו של ר"ע, ושאלתי זאת למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ואמר דכיון שהיה זה אתרא של ר"ע לכן הזכירוהו קודם, אלא דיל"ע בזה דהנה התוס' בע"ז דף מ"ה ע"ב ד"ה "אמר" כתבו אהה דתנן התם דר"ע אמר לר' יוסי הגליל "אני אובין ואדון לפניך" דמשמע דריה"ג היה זקן מר"ע וגם בפ' בתרא דגיטין (דף פ"ג ע"א) בריש מזכיר ליה קודם ר"א בן עזריה ור"ע והקשו התוס' דצ"ע דאמר' בזבחים דף נ"ז ע"א

גבי ר"ט ור"ע והיה שם תלמיד אחד שבא לפני חכמים תחילה וריה"ג שמו ואמר' נמי בעירובין נ"ג ע"ב שאמרה לו ברוריא דביתהו דר"מ שהיה מתלמידי בתראי של ר"ע, גלילי שוטה, וכ' תוס' לתרץ וז"ל "ונראה דתלמיד חבר היה לו ר' יוסי הגלילי לר"ע ורך ממנו בשנים היה ואע"ג שמזכירו בפרק בתרא דגיטין מקמי ר"ע לא קשיא דכמו כן מזכיר באגדת הפסח ר"ע קודם ר"ט שהיה רבו כדמשמע בפ"ט דכתובות (דף פ"ד ע"ב) עכ"ל, ולפי"ד מרן שליט"א דהא דבהגדה הזכירו לר"ע לפני ר"ט הוא משום שזה היה אתרא א"כ מה ראיית התוס' לקושיתם. ואמר מרן שליט"א ליישב דכוונת התוס' בתירוצם דכמו שבהגדה הזכירוהו קודם משום שהיתה סיבה שהיה זה אתריה כמו"כ התם היתה סיבה להקדים את ריה"ג.

שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר

חתנו של רבינו (הגר"ש שטיינמן שליט"א) נשאל מפי רבי יוסף אברהם וולף זצ"ל לתמוה: על מה סמכו אנשים רבים שאינם מקיימים כלל מצות והגדת לבנך, כגון כאשר הבנים הנשואים מתארחים אצל חמיהם או אוכלים לבד בביתם ואין לאב בן על שולחנו, מדוע לא נזהרים שכל בן יאכל אצל אביו דווקא כדי שתתקיים המצוה, ושלח לשאול את רבינו והשיב: כי בודאי אין כוונת הכתוב והגדת לבנך (רק) כפשוטו שיש מצוה לדאוג ולהשתדל לומר לבנו ורק לו, אלא עיקר המצוה זה סיפור יציאת מצרים לאחרים, ודיבר הכתוב בהוה שבנו סמוך עליו, אך הוא הדין כשיש אחר, וכדתנן להדיא בפסחים קט"ז ע"א אם אין לו בן אשתו שואלתו וכו', וגם (מאביו) מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א שמע כן (וכ"ה באדר"ת בתשובה המובאת בספר הזכרון יהודה לקדשו).

ועוד פעם אחרת שמענו מרבינו שליט"א גם כן כנ"ל עם כמה נפק"מ, ואלו

דבריו:

יסוד המצוה דוהגדת לבנך, אינו לומר לבן בדווקא, אלא לומר בדרך של הגדה וסיפור לשני, והמצוי ביותר שיאמר לבנו, ולכן כתבה התורה לשון זה. ומעיקר הדין מספיק לספר פעם אחת בחייו לבנו כדכתיב ואמרת לבנך ביום ההוא וגו' ובכל שנה בליל פסח די לספר אפילו לאשתו או לאחר וכדתנן

בפסחים קט"ז א', כי אין הדין לומר לבנו דווקא אלא העיקר שיהיה בדרך הגדה. ולפי זה נמצא להלכה למעשה שמי שאין בנו מיסב עמו אין צריך לטרוח לילך הוא לבנו דאין חיוב כזה, וכל הדין הוא שבשעה שבנו מיסב אצלו יספר לו, ומי חסידים הסדר ואח"כ הגיע בנו אצלו, יתכן שיש הידור לומר לו עבדים היינו וכו', דסוף סוף כתיב והגדת לבנך, אבל בנו לאו דווקא וכו"ל.

שעשה נסים לאבותינו

מה שתמהו המפרשים מדוע אין מברכים בליל הפסח ברכת שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזה"ז כדרך שמברכים בחנוכה ובפורים, הטעם פשוט, דעל מצוה דאורייתא וכגון אכילת מצה ומרור לא שייך לומר שהמצוה היא בשביל שעשה נסים לאבותינו אלא שכך ציוותה התורה, ורק על מצוה שתיקנוה חז"ל כמו קריאת המגילה והדלקת נ"ח שייך לומר שחז"ל תיקנוה משום שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזה"ז.

בהא דתולין את האפיקומן

איתא בגמ' דף ק"א ע"ב "תלאי בביתא (פרש"י) התולה פתו באויר בתוך סל אחד" קשי לעניותא כדאמרי אינשי תלא סילתא (פרש"י "לסלו ופת בתוכו") תלא מזוניה ולא אמרן אלא ריפתא אבל בישראל וכוורי לית לן בה אורחיה היא" ומבואר דאין לתלות פיתו משום דהוא קשה לעניות, והנה בבאר היטב סי' תע"ז סק"ד כ' "נהגו לשבור חתיכה מאפיקומן ולנקוב אותה ותולין אותה ואין בו חשש איסור מה שנוקבין אותה ביו"ט כ"כ המ"א סי' ת"ק סק"ז עיי"ש" עכ"ל ולכאור' צ"ע היאך תולין את האפיקומן והרי התולה פיתו קשה לעניות.

נשמת כל חי

אמירת נשמת כל חי כהודאה להשי"ת

נעתיק מנהג רבינו (פעמים רבות): כשנולד לו נכד מודה להשי"ת ואומר נשמת כל חי, והראה שמקור הדבר הוא מספר 'חנוכת התורה' להרבי ר' העשל, בסופו בתולדותיו הובא כן, שכשיש צרה ואח"כ נושעים מזה כדאי לומר נשמת כל חי. וראינו אצל רבינו עוד, כי לאנשים שבאים לפניו לומר כי אירע להם נס מסוים,

פעמים רבות מייעץ להם שילמדו פרק התודה שבגמרא מנחות פרק ח' (ועי' עוד בשונה הלכות סימן ר"ח דין ט').

אז רוב נסים הפלאת בלילה

כל הנסים שנעשו לישראל ליפרע מהרשעים בלילה היו

יש לפרש דברי הפייטן, על פי מה דאיתא בתנחומא (פר' בלק סי' ח') וזה לשונו: זהו שאמר הכתוב ליל שמורים הוא לה' וכל הנסים שנעשו לישראל להפרע מן הרשעים, בלילה היו. ויבא אלקים אל לבן הארמי בחלום הלילה (בראשית ל"א) וכתב ויבא אלוקים אל אבימלך בחלום הלילה (בראשית כ') וכתב ויחלק עליהם לילה (בראשית י"ד) וכתב ויהי בחצי הלילה (שמות י"ב) וכן כולם. ע"כ דברי המדרש. וזה כוונת בעל ההגדה אז רוב נסים הפלאת בלילה, שרוב הנסים היו בלילה (מתוך גליון רבינו שרשם בכת"י, על הגדה של פסח שלו).

אי יוצאין יד"ח ד' כוסות במיין ענבים

כתב בפרי חדש בסוס"י תפ"ג בשם תשובת מהר"ש הלוי שכתב בשם הרח"ש דלענין ד' כוסות לא יוצאים יד"ח במי צימוקים משום שחכמים תקנו ארבעה כוסות לשמחה וזה אינו משמח, והוא שם דחה דבריו מהא דאמר' בפ' ע"פ דשתאן חי יצא ואע"פ שאינו משמח אפי' לכתחילה מצי לשתותו היכא דלית ליה אלא זה דכדיעבד דמי עיי"ש.

ויש לדון אי יוצאין יד"ח ד' כוסות במיין ענבים דהרי אינו משמח ותלוי במחלוקת הנ"ל ובמשנ"ב סי' תע"ב סקל"ז פסק שאפשר ליקח לד' כוסות יין צימוקים או חמר מדינה, ושאלתי קמיה מו"ר מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א וכתב דיכול לצאת יד"ח במיין ענבים אלא שלכתחילה יש ליטול יין אדום מי שיכול, ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רמ"ג האריך בזה והביא שגדולי ישראל החזו"א והגר"ז והגאון משטעבין זצוק"ל נהגו לשתות מיין ענבים לד' כוסות וגם שם הוסיף דאם הוא בריא ראוי שישתדל לשתות יין גמור.

ומו"ר מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א אמר לן ליישב הקו' הנ"ל דכל מה דאמר' התולה פיתו קשה לעניות זה דוקא בדבר שרוצה עדיין לאוכלו בזה אין

לתלות משום עניות אבל החתיכה מהאפיקומן שמשאירים כל השנה ולא חושב עליו לאוכלו בזה ליכא חששא עכ"ד. וע"ע בזה בס' שלמי מועד עמ' ת'.

אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו.

וצ"ב איזה ענין יש בקירוב לפני הר סיני בלא נתינת התורה. ואמר לי מרן החזו"א זצ"ל שכן הוא דרך המשבח לפרט כל פרט לחוד אבל באמת הכוונה קרבנו לפני הר סיני של מתן תורה.

(טעמא דקרא, שיח הפסח, וכן מגליון 'שערי ציון' מאת ידידי הר"ר יצחק אוהב ציון שליט"א)



הנהגות מרבינו שליט"א ביום טוב

- הדלקת נרות יו"ט מדליקין בעריו"ט, ומברכים קודם ההדלקה.
- נוהג לאכול מאכל מיוחד לכבוד יו"ט, ונהגו לאכול בשר בקר לכבוד יו"ט.
- בסעודת יו"ט מקפיד לשיר לכבוד יו"ט (בדרך כלל 'ושמחת בחגך').
- שומר יו"ט שני בכל המלאכות דאוריתא, אמנם נוסע אף מחוץ לעיר שכן נהג מרן החזו"א.
- גם בעיר"ט נזהר לבדוק את הכיסים של בגדיו, שלא להוציא דבר שלא לצורך.
- נוהג ללבוש פראק מיוחד לכבוד יו"ט.
- ביו"ט נוהג ללבוש שטריימל בקידוש ובברכת המזון לכבוד יו"ט.
- נוהג לאכול סעודה שלישית ביו"ט, וכן סעודת מלוה מלכה כבכל שבת (ובמוציר"ט אין שותה חמין מלוגמא).
- כשיש פת מעירוב תבשילין אוכלו בסעודה שלישית.
- כשמברך חולה ביו"ט מקפיד לומר יו"ט היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא.
- אמר לרבנית ע"ה שלא תענה אמן בקידוש על ברכת שהחיינו שלא יהיה הפסק בקידוש.
- ביו"ט קורא לאור הנר ואינו חושש לשמא יטה.
- שלוקח עמו את צרור המפתחות כולו, ואין מוציא רק את המפתח של הבית.
- עושה עירוב תבשילין, ומזכה לכל בני העיר.
- אין מקפיד על שתיית רביעית יין ביו"ט ושותה מעט יין בקידוש כדרכו, וכן בין הדגים לבשר מעט יין כדרכו.
- בבהכנ"ס לדרמן נהגו שהש"ץ קורא ההלל מתוך הקלף.

- אין נוהג להדליק נר יזכור ביו"ט, חוץ מעריר"כ.
 - ראיתי כמה פעמים שמצה שנפלה על הרצפה התיר לנקות אותה קצת ואפשר לאוכלה.
 - לא נוהג אצלנו לומר בליל שביעי של פסח 'אז ישיר'.
 - הקפיד שלא יסדרו את כלי הפסח בערב שביעי של פסח, ע"מ להטמינם לשנה הבאה דזהו טירחא בחוה"מ.
- (מתוך מדריך פסח היו"ל ע"י קהלת חרדים נערך ע"י הר"ר יחיאל פרקוביץ שליט"א)



הנהגות מרבינו שליט"א בליל הסדר

נוהג רבינו להמתין עד שיסיימו הילדים לשאול את אביהם מה נשתנה ולאחמ"כ, שב רבנו שליט"א ושואל "מה נשתנה" הוא בעצמו, (ומנהגו ע"פ דעת הגרעק"א שפסק כי יש מהדרין שגם השאל חוזר ואומר כדמשמע ברמב"ם) רבנו יושב בליל הסדר עם שטריימ'ל, קיט'ל וגארט'ל ומיסר על מיטה עם כריות. קודם הסדר, בודק הגר"ח שליט"א את המיטה האם היא נוחה להסיבה.

רבינו שליט"א אינו מאריך בפירושים, אלא קורא ההגדה על תומה ופעמים מוסיף פירושים ב'שולחן ערוך'. כשנשאל רבנו על מש"כ וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי"ז משובח? השיב: "וכל המרבה, כבר קבעו בעל ההגדה". לפני תחי' הסדר, מחלק הגר"ח לכל הנכדים הישובים על שולחנו ועדיין לא התחתנו, קליות ואגוזים.

(מפי בנו הגראי"ש שליט"א)

שו"ת מרבינו שליט"א בעניני חג הפסח

מצות בפסח

ש. היות ואני בא מבית שנוהגים בו מנהגי נוסח אשכנז וליטא, ואשתי באה מבית שנוהגים בו נוסח ספרד ופולין, לכן רציתי לדעת האם אשתי צריכה לשנות נוסח התפלה ושאר מנהגיה, ובפרט רציתי לדעת לגבי פסח אשר אני אוכל מצות מכונה ולא מקפיד על שרויה, האם רשאית אשתי להקפיד על הנ"ל כמנהג בית אביה.

ת. זה אינו מהדברים שהאשה משועבדת לבעלה ויכולה לנהוג כמנהגה.

(דעת נוטה)

ש. אם יש לו כמות מצומצמת של מצות המיועדות בדווקא לקיום מצוות מצה בליל הסדר, האם נחשבות כמוקצה מחמת חסרון כיס בשבתות הקודמות לפסח.

ת. לכאור' יש להחמיר.

ש. האם מועיל התרת נדרים לחומרת מצה שרויה.

ת. מועיל.

ש. מי שמקפיד לאכול רק מצות יד, וחבירו מקפיד רק על מצות מכונה, האם יכולים לזמן יחדיו.

ת. כמדומה שאין מצטרפין.

ש. אדם שנהג לאכול מצות יד כי בבית אביו כך נהגו האם רשאי ובאיזה אופן לאכול מכונה.

ת. אין לשנות מנהגו.

חמץ ומצה

ש. שר"ע סי' ש"ז ס"ח וכן כל יוצא בזה שיש בו צד היתר לעשותו היום יכול לומר לחבירו שיעשנו למחר אבל בדבר שאין בו צד היתר לעשותו היום וכו', האם לפי"ז אסור לומר בז' של פסח שיאכל חמץ בערב או למחרת הפסח משום שזה מוקצה בשבת ויר"ט.

ת. אולי.

ש. האם כלי פסח בשאר ימות השנה הם מוקצים.

ת. אולי.

ש. האם נוהג איסור ביזוי אוכלין בחמץ שחייב בהשבתה.

ת. יתכן שלא וצ"ע.

ש. קנה חמץ בערב פסח בבוקר, האם הוא צריך לברך באופן כזה על בעור חמץ שנית אף שהוא ברך כבר בשעת בדיקת חמץ משום שחמץ זה לא היה עדיין ברשותו בעת שהוא ברך על בעור חמץ, והמ"ב סי' תל"ה סק"ה כ' וז"ל: וכ"ש אם נתחמץ לו חמץ גמור בפסח דבודאי מברך בשעת הביעור שהרי זה לא היה כלל בכלל הבטול, עכ"ל. ואף אנו נאמר שחמץ זה דומה לנתחמץ לו חמץ גמור בפסח, שהרי הוא לא היה בכלל ברשותו בעת שהוא אמר את הברכה ואת הביטול בערב הקודם ולכן צריך לחזור ולברך בעת שריפת החמץ.

ת. יברך.

ש. יש נוהגים שלא לאכול מצות מראש חודש ניסן (סי' תע"א ס"ק י"ב) האם מנהג זה אמור רק במצות כשרות לפסח, אבל מצות חמץ מותר.

ת. יש מתירין.

ש. מצה מטוגנת ("מצה ברויט") או עוגה מקמח מצה ממצה הכשרה לפסח האם מותר לאכול עד ער"פ.

ת. יש מתירין.

ליל הסדר

ש. בהגדות של פסח שעושין תמונות מדומות האם יש התר לקרוא הכתב שתחתיו כגון "תם" ו"שאינו יודע לשאול" וכדו', וכן ציורים שעל הפרוכת.

ת. בדבר מצוה נוהגין להקל.

ש. קטן שאינו יכול לאכול כזית מצה ומרור בתוך כדי אכילת פרס האם אין לחנכו בברכות "על אכילת מצה" ו"על אכילת מרור".

ת. יש לחנכו (עי' מ"ב ס' תרנ"ח סקכ"ח).

ש. האם יכולים להקל לקטנים בשיעור כוס של ד' כוסות כשיעור הגר"ח נאה?

ת. לא.

ש. הא דקיי"ל דאחר אפיקומן אין לאכול שום דבר, האם כל הלילה אסור לאכול.

ת. כן.

ש. אדם שלא יודע אם יוכל לקיים את כל מצוות הסדר כגון רופא שנמצא בתורנות מה הם סדרי הקדימה בין כל המצוות שנוהגים בלילה הזה, קידוש, מצה, מרור, ד' כוסות, כורך, אפיקומן.

ת. דאורייתא קודם.

מרור

ש. הא דאחז"ל דצריך לטבול החזרת בחרוסת משום קפא, תמה הרא"ש דלמה דווקא בפסח חשינן ות"י משום דמצוה שאני, וצ"ב דהא אדרבה אשכחן דשלוחי מצוה אין נזוקין.

ת. שכיח היזקא שאני.

עניני הסיבה

ש. מי שאכל מבלי להסב דחייב לחזור ולהסב, אם אח"כ בא רבו דאסור להסב, האם יחזור ויאכל מבלי להסב או דלמא כיון דבלא"ה יאכל בלי להסב, אינו מרויח כלום במה שיחזור ויאכל בלי הסיבה.
ת. יחזור.

ש. לאלו שקשה להם להסב האם יש עצה כשאוכלין אצל אביהם דאביהם לא יתן להם רשות להסב.

ת. אין לעשות כן.

ש. תלמיד אצל רבו שהוא פטור מהסיבה האם ראוי לכתחילה שיבקש רשותו להסב

ת. אין חיוב.

קמחא דפסחא

ש. האם מותר בזמנינו ליתן עבור "קמחא דפסחא" שגובים לצורך העניים ממעות מעשר כספים.

ת. מי שנוהג חובה בזה לא יתן.

תפילות ההג

ש. העומד ביו"ט ראשון של פסח ורוצה לומר את ברכת השנים 90 פעמים כדי להתרגל באמירת "ותן ברכה" שלא יטעה בתפילות ימות החול, האם רשאי לומר כן, או די ש בזה איסור הכנה.

ת. נסתפקנו.

ש. בענין אמירת "סדר קרבן פסח" בער"פ. מה הדין אם במקום זה ילמד גמרא, האם גם אז יש ענין לומר "סדר קרבן פסח".

ת. יש ענין.

ת. הוא הנהגה טובה.

מכירת חמץ

ש. במש"כ בשם החזו"א זצ"ל שהנהיג למכור לא רק את הכלים אלא את הבלוע בהם. וצ"ע איך חל המכירה על טעמו ולא ממשו, דלכאו' הוי כדבר שאין בו ממש, כמוכר אויר חורבתו ואויר חצירו.
ת. לא מכרם אלא גנזם עי' חזו"א קי"ז ט"ו.

ש. האם מועיל למכור חמץ של חבירו, שלא בשליחותו.
ת. אם ודאי ניח"ל יכול למכור עי' שוה"ל תל"ו ח'.

בדיקת חמץ

שאלה: האם בחורי ישיבה יכולים לבדוק את חדרם בליל י"ד בברכה.
תשובה: כן.

(השו"ת מהרב ר' ברוך הופמן שליט"א)

מעשים והנהגות מרבינו שליט"א

■ אחד שאל לרבינו שיש לו ספק איזו דירה לקנות אפשרות אחת קרובה אבל קטנה אפשרות שניה דירה רחוקה אבל גדולה יותר אמר לו רבינו מה אתה צריך שיהי' לך עוד חדר לבדיקת חמץ ויקח לך עוד חצי שעה.

■ סיפרו לפני רבינו על הסופה הגדולה שפקדה את אמריקה, ואת גודל הבתים שיש שם וכמה גרם להרס וחורבן, מיד שאל רבינו אם יש שם כאלו בתים גדולים מה עושים עם בדיקת חמץ, [כידוע שרבינו טורח זמן רב בבדיקת חמץ].

■ הרבנית סיפרה שרבינו אמר לנכדו שעזר לבדוק החמץ והוציא דברים מהמגירה בחדר, שיחזיר הכל למקומו. כי בדיקת חמץ זה דרבנן, ולצער את סבתא זה מהתורה. [הוסיפה שבשנים קודמות היא עשתה הכל, והחזירה הכל למגירות].

■ סיפרה הרבנית ע"ה שכשקנו את הדירה מה הטרידו? שלא יהיה דירה גדולה, שלא יקשה על בדיקת חמץ.

■ פעם כשביקר רבינו אצל אחד מנכדיו, [רבינו נוהג כמנהג אביו לבקר אחר חתונה כל נכד שמתחתן] ראה שיש לו הול ארוך, איך שנכנס, אמר לו יהי' לך, עבודה קשה בבדיקת חמץ, [הביקור היה בתחילת החורף]

■ סח רבינו בעת שבדק החמץ בערב פסח שכידוע בודק בכל חור ופינה בבית ונמשך כמה וכמה שעות. פעם אחת אחר שחיפשו בכל הבית ובדקו החמץ [וכמובן אחרי שניקו מקודם את כל הבית] מצאו עוגיה שלמה דבוקה תחת השולחן (על הקרש העליון מהצד השני) וכן פעם אחת מצאו כזית לחם

על סורגי החלון ורבינו מספר זאת בכל שנה בבדיקת חמץ להראות שלא בודקים לחינם ותמיד עלולים למצוא.

■ בדיקת חמץ תש"ע רבינו בדק החמץ מאחרי השעה שמונה כמעט עד השעה שתים עשרה בלילה, רגיל ברצפה להקפיד רק על כזית ובשאר מקומות אפילו על פירורים, מקרבים אליו מה שיכולים כמו שולחן שהופכים לפניו, וכסאות וכדומה, ומה שלא שייך כמו, מתחת לארונות, ממנה נכד שיבדוק. כשגמר בבדיקת חמץ היה בשמחה עצומה על קיום המצוה.

■ עוד אמר רבינו אבא [הסטיפלר] היה בודק כל הלילה בין חריצי המרצפות עד שהחזו"א נתן לו כמה הקלות א) שבריצפה יקפיד רק על כזית. ב) שיעשה מכירת י"ג ועל ידי זה נפטר מבדיקה באותם מקומות שכבר נמכרו, ועם כל זה עדין היה בודק עד חצי הלילה.

■ אחד שאל לרבינו, פסק לו מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שכל התורה כולה זה יציאת מצרים, ואפשר ללמוד בליל פסח גם 'בבא קמא', הרי בשו"ע סי' תפ"א ס"ב כתוב חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים וכו' עד שתחטפנו שינה. רבינו השיב לו בכתב 'כל התורה סיפור יציאת מצרים'. והסביר רבינו, הרי כל הענין של יציאת מצרים היה הכנה למתן תורה, אבל אין הכא נמי הכוונה לעיקר עניני פסח ויציאת מצרים. אבל, כל התורה לא סתירה ליציאת מצרים.

■ לאחד שסובל בעיות בעצמות. ללמוד הלכות קרבן פסח שמוזכר שם הענין 'ועצם לא תשברו בו'.

■ כשהיו ילדיו קטנים נסע איתם פעם בחול המועד פסח לגן החיות, וליד כל כלוב של בעל חי, אמר היכן הוא נזכר בתנ"ך או בש"ס ואת אט נקהלו על ידו ציבור גדול שהצטרפו אליו בהליכתו מבע"ח לבע"ח, ושמעו בענין רב כל מה שאומר.

■ בערב פסח שחל בשבת, בזמן שאכל רבינו את החלה אמר נקיים בזה נמי מצות ביעור חמץ לשיטות שגם באכילה מקיימים המצוה.

■ שביעי של פסח, סיפר רבינו, השבוע מחכה שבוע קשה, כיון שלומדים סדר זרעים ויש כל יום חמישים דף, [רבינו לומד כל יום בבלי בצמוד לירושלמי, ו'בזרעים' לומד הדפים במשניות, וצריך כנגד זה להשלים בירושלמי, כל יום עשרות דפים].

■ יו"ט ראשון של פסח אמר רבינו, היום לא ספרתי את הברכות, כי בודאי יש מאה ברכות [כי בליל הסדר היו הרבה ברכות].

■ כשבאנו לבני-ברק מחו"ל, היה במקום של הבית קברות כהיום כפר ערבי שנקרא בומבריק, וראש העיר דאז [גרשנטקורן] שיער שזהו על שם העיר הקדומה בני-ברק, וקרא כך שם העיר. גם בנביא [יהושע פרק יט פסוקים מה-מו] מבואר שבני-ברק ליד נהר הירקון, והיה בהר ליד העיריה [שנקרא היום הר השלום], מערה שנקראת מערת רבי עקיבא, והיו באים שם להתפלל, גם אבא זצ"ל התפלל שם, פעם נסע ראש העיר לחו"ל, ונעשתה העיר כהפקר, כל החפץ עשה כלבבו, ובנו שם בית מלון והחריבו המערה.

■ אבא [הסטיפלר זצ"ל] אמר לי, שאת היין ששופכים בהגדה של פסח במכות היו נותנים לגוים.

■ אחד שלח לו מכתב ארוך ובתוכו הזכיר שגר ברחוב רימון ואח"כ חזר ע"ז רבינו כמה פעמים שגר ברחוב רימון. שאל אותו נכדו מה כ"כ חשוב בזה, אמר בבדיחותא זה נפ"מ לקרבן פסח שצולין אותו בשפוד של רימון אם יהיה קרבן פסח שיהיה מהיכן לקחת.

■ סיפר רבינו החזו"א כתב פתק בבית לאמי ע"ה כיצד לנהוג בערב פסח שחל בשבת. החבאתי הפתק שנים רבות שלא יאבד, עד שהוציאו הקובץ אגרות, ואז נתתי לפרסם זה.

■ אחד הדברים שכתב שאפשר לקחת מצה ללחם משנה, כיון שראוי לקטנים, אבא היה עוטר המצה בניילון ומצרפו ללחם משנה.

■ אמר רבינו הטעם שהלך לבקר ביקור חג [עם הרבנית ע"ה חוה"מ פסח תשס"ו] את הרה"ג ר' ישעי' אפשטין שליט"א, מהכרת הטוב שכל היום אצלו לעזור לו.

■ אי-אפשר לשכוח את ערבי פסחים שהרבנית לא ויתרה על דבר לכבוד ש"ק. אכלו כרגיל בחדר הגדול [שנקרא חדר הספרים] עם האורחים כאילו לא ערב פסח היום.

(מנחת תודה)

פזמון שהיה רגיל מרן הסטייפלר זצוק"ל לזמר ביו"ט¹

תנו רבנן קדמנא בתרייתא בריך הוא רחמנא דיהב לן אורייתא

אחד מי יודע אחד אחד אני יודע

אחד החופר בור שיח ומערה (ב"ק נ' ב')

שנים אוחזין בטלית (ב"מ ב' א')

שלשה שאכלו כאחד (ברכות מ"ה א')

ארבעה אבות נזיקין (ב"ק ב' א')

חמשה תמין וחמשה מועדין (ב"ק ט"ו ב')

ששה עריות חמורות מאלו (יבמות י"ג א')

שבעת ימים קודם יוה"כ (יומא ב' א')

שמונה שרצים האמורים בתורה (שבת ק"ז א')

תשעה חנויות מוכרות בשר שחוטה (כתובות ט"ו א')

עשרה יוחסין עלו מבבל (קדושין ס"ט א')

אחר עשר יום שבין נדה לנדה (נדה ע"ב ב')

שנים עשר דדין היו לכיור (יומא ל"ז א' ועי' לשון המשנה)

שלשה עשר כהנים זוכים בו (יומא כ"ה א')

מכאן ואילך הוסיף בנו רבינו שליט"א

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ (פסחים ב' א')

חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן (יבמות ב' א')

ששה עשר שחל להיות בשבת (פסחים פ"ג א')

שבעה עשר יובלות מנו ישראל (ערכין י"ג א')

שמונה עשר דברים גזרו בו ביום (שבת י"ג ב')

תשעה עשר דברים נאמרו בגרע (ברייטא מעשה תורה וע"ע בקדושין פ"ב א')

עד עשרים אמה אדם יושב בצל סוכה (סוכה ב' א' ועי' לשון המשנה)

(דרכי יעקב)

¹ פזמון זה היה רגיל מרן ז"ל לזמר מפעם לפעם והיה רגיל לומר שכן היו שרים בישיבת נובהרדוק (ששם למד בבחרותו) ושם היו שרים רק עד שלשה עשר ורבינו שליט"א הוסיף עד עשרים.